

Elena Tereza Danciu

Istoria dreptului românesc

Volumul II

Apariția și evoluția dreptului scris

Editura C.H. Beck
București 2020

Cuprins

Abrevieri.....	IX
Introducere.....	1
Capitolul I. Apariția dreptului scris în Țările Române.....	7
Secțiunea 1. Pravilele bisericești	7
1. Izvoarele Pravilelor bisericești.....	7
2. Principalele pravile scrise în limba slavonă și în limba română	8
3. Conținutul Pravilelor bisericești	9
Secțiunea a 2-a. Cartea românească de învățătură și Îndreptarea legii, primele codificări laice în dreptul scris românesc	10
1. Generalități	10
2. Conținutul codurilor.....	11
Secțiunea a 3-a. Hrisoavele legislative	13
Secțiunea a 4-a. Dreptul scris în Transilvania	15
Întrebări	17
Grile	17
Capitolul II. Dreptul în perioada regimului turco-fanariot.....	20
Secțiunea 1. Instaurarea regimului turco-fanariot.....	20
Secțiunea a 2-a. Dreptul în prima fază a regimului turco-fanariot. Reformele lui Constantin Mavrocordat.....	21
Secțiunea a 3-a. Dreptul în cea de a doua fază a regimului turco-fanariot	23
1. Reforma judecătorească a lui Alexandru Ipsilanti	23
2. Principalele coduri generale și de ramură elaborate în cea de-a doua fază a regimului turco-fanariot	24
2.1. Pravilniceasca condică.....	24
2.2. Legiuirea Caragea	25
2.3. Codul Calimach	29
2.4. Manualul juridic al lui Andronache Donici	36
2.5. Condica criminalicească a Moldovei	37
Întrebări	37
Grile	37
Capitolul III. Dreptul în perioada luptei pentru întregirea neamului	40
Secțiunea 1. Revenirea la domniile pămâtenene. Regulamentele Organice	40
1. Revoluția de la 1821	40
2. Memoriile boierilor munteni și moldoveni privind reorganizarea politică a Țărilor Române	41
3. Proiectul de constituție al cărvunarilor	43

4. Regulamentele organice.....	44
4.1. Organizarea de stat.....	45
4.2. Organizarea fiscală	46
4.3. Organizarea administrativ-teritorială	46
4.4. Organizarea judecătorească	46
Secțiunea a 2-a. Principalele evenimente politice din cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea și rolul lor asupra evoluției dreptului	48
1. Revoluția de la 1848	48
2. Unirea Principatelor Române.....	49
3. Războiul de independență.....	51
Secțiunea a 3-a. Opera legislativă a lui Alexandru Ioan Cuza.....	52
1. Modernizarea sistemului juridic, o necesitate a Principatelor Unite.....	52
2. Principalele dispoziții ale Statutului Dezvoltător al Convenției de la Paris...	53
3. <i>Corpus iuris civilis</i>	54
3.1. Codul civil	54
3.2. Codul penal	57
3.3. Codul de procedură civilă	58
3.4. Codul de procedură penală	58
Secțiunea a 4-a. Abdicarea lui Cuza. Evoluția dreptului până la Marea Unire de la 1918	59
1. Abdicarea lui Cuza	59
2. Sistemul de drept în timpul lui Carol I. Constituția de la 1866.....	60
3. Problema agrară.....	63
Întrebări	65
Grile	65
Capitolul IV. Dreptul în perioada interbelică	66
Secțiunea 1. Marea Unire de la 1 Decembrie 1918.....	66
Secțiunea a 2-a. Sistemul de drept al României mari	68
1. Dreptul constituțional	68
2. Dreptul administrativ	69
3. Dreptul civil	70
4. Dreptul penal	72
5. Procedura civilă	72
6. Procedura penală.....	73
Întrebări	74
Grile	74
Capitolul V. Sistemul de drept în perioada regimului comunist	76
Secțiunea 1. Alterarea vieții parlamentare în România și instaurarea regimurilor dictatoriale.....	76
Secțiunea a 2-a. Modificarea sistemului juridic în perioada comunistă.....	78
1. Organizarea politică și administrativă	78
2. Dreptul civil	81
3. Dreptul familiei.....	83

4. Dreptul muncii	84
5. Dreptul penal	84
6. Dreptul procesual	85
Întrebări	85
Grile	86

Capitolul VI. Evoluția dreptului după evenimentele din Decembrie 1989 87

Secțiunea 1. Evenimentele din Decembrie 1989

Secțiunea a 2-a. Revenirea societății românești la organizarea de stat
democratică

1. Dreptul constituțional și administrativ	89
2. Dreptul civil și procesual civil	90
3. Dreptul penal și procesual penal	92
Întrebări	94
Grile	94

Bibliografie 95

Capitolul I Apariția dreptului scris în Țările Române

Secțiunea 1. Pravilele bisericești

1. Izvoarele Pravilelor bisericești

Pravilele bisericești, ca prime creații juridice scrise apar, începând din secolul al XV-lea, inițial, în limba slavonă și apoi în limba română și reprezintă tendința domnilor de a impune noi reglementări, cu un caracter uniform, prin care să asigure consolidarea statului și centralizarea puterii. Biserica, în calitate de exponentă a aceluiasi grup, a fost cea care a materializat această tendință.

Inițial, primele pravile nu au fost altceva decât copii ale legiuirilor împăraților bizantini, cu un pronunțat caracter religios¹. Cea mai importantă sursă, în acest sens, circulând foarte mult în Țările Române a fost Sintagma lui Matei Vlastarie, scrisă în grecește și apărută în 1335 la Salonic. Aceasta era o compilație în ordine alfabetică, cuprinzând 24 de capitole după cele 24 de litere ale alfabetului grecesc și conținând dispoziții de drept bisericesc și laic.

Alte izvoare au mai fost: Legea agrară bizantină, Ecloga, Basilicalele precum și Exabiblu lui Constantin Armenopol.

Legea agrară bizantină (685-695), reglementa modurile de stăpânire a pământului precum și sancțiunile aplicate celor care aduceau atingere dreptului de proprietate. A fost sursă de inspirație pentru Cartea Românească de învățătură și Îndreptarea legii.

Ecloga a fost elaborată în timpul împăratului Leon al VI-lea (886-911). Lucrarea conținea dispoziții de drept civil și penal. Dispoziții din Eclogă pot fi găsite în Manualul juridic al lui Andronache Donici și în Îndreptarea Legii.

Basilicalele (886-892) au fost legi și constituții ale împăraților bizantini. Numele vine de la „basileus” – împărat. De altfel, în Țările Române Basilicalele au circulat și sub denumirea de „Împărăteștile pravile”. Ele au fost traduse în limba română la inițiativa domnului Scarlat Calimach și au fost aplicate mai ales în perioada regimului fanariot.

Hexabiblosul sau Exabiblu (1345) este o formă contrasă a Basilicalelor realizată de Constantin Harmenopulos, judecător la Salonic. Lucrarea a fost structurată pe șase cărți, de unde și denumirea de „hexabiblos”. A reprezentat izvor de inspirație pentru Cartea românească de învățătură și pentru Îndreptarea legii. Traducerea sa în limba română a fost făcută în anul 1804 de paharnicul Toma Carra la cererea domnitorului Alexandru Moruzzi².

¹ D.C. Ghervase, Receptarea principiilor de drept roman în principalele pravile din Țara românească, Secolele IX-XVIII, Ed. Pro Universitaria, București, 2014, p. 21.

² I. Platon, Istoria dreptului românesc, Ed. Sylvi, București, 1997, p. 183-184.

2. Principalele pravile scrise în limba slavonă și în limba română

Printre pravilele scrise în limba slavonă se numără: Pravila de la Târgoviște, scrisă în 1452 de grămaticul Dragomir la porunca domnului Țării Românești, Vladislav; Pravila de la mănăstirea Neamțului, denumită și „Pravila cea Mare”, scrisă din porunca lui Ștefan cel Mare de către ieromonahul Ghervasie în anul 1474; Pravila scrisă la Iași în anul 1495 de grămaticul Damian, tot din porunca lui Ștefan cel Mare¹. Toate sunt traduceri ale Sintagmei lui Matei Vlastares. Alte pravile scrise în limba slavonă sunt: Pravila de la mănăstirea Bisericieni scrisă în 1512 de către ierodiaconul Nicodem la porunca domnului Moldovei, Bogdan al III-lea; Pravila de la mănăstirea Neamțului apărută în 1557 din porunca mitropolitului Moldovei, Grigore; Pravila de la mănăstirea Putna scrisă în 1581 la porunca episcopului Eustachie; Pravila de la mănăstirea Bistrița (Moldova) scrisă în 1618 de mitropolitul Teofan. Apărute toate sub formă de manuscris, erau traduceri ale nomocanoanelor bizantine. Din aceeași categorie de pravile scrise în slavonă mai fac parte și Pravila de la Galați de la începutul secolului al XVII-lea și Pravila de la mănăstirea Bistrița (Oltenia) din anul 1636, scrisă din porunca soției lui Matei Basarab.

Întrucât limba slavonă nu era accesibilă decât unui grup restrâns din rândul populației și, în mod special, clericilor, s-a simțit nevoia scrierii pravilelor în limba națională. De data aceasta unele dintre ele nu mai sunt realizate în manuscris, ci tipărite. Așa sunt: Pravila sfinților Apostoli sau Pravila de la Ieud², tipărită între anii 1560-1562 de diaconul Coresi, reprezentând o traducere a nomocanoanelor lui Ioan Postnicul; Pravila de la Govora sau Pravila cea mică, tipărită la 1640 din porunca lui Matei Basarab³.

În limba română au fost scrise și Pravila Sfinților Părinți după învățătura marelui Vasile, având un conținut asemănător cu Pravila tipărită de Coresi precum și Pravila aleasă, scrisă, în 1632, de către logofătul Eustratie.

Toate aceste pravile au un pronunțat caracter religios. De la jumătatea secolului al XVII-lea, apar însă și primele legiuri laice. Acestea sunt Cartea Românească de învățătură, tipărită la Iași în 1646, din porunca lui Vasile Lupu și Îndreptarea Legii, tipărită în 1652 la Târgoviște, la inițiativa domnului Țării Românești, Matei Basarab.

Pravilele bisericești au folosit, în mare măsură, izvoare bizantine, nefiind altceva decât copii ale unor legiuri străine necorespunzătoare realităților sociale românești. De aceea, în fapt, multă vreme domnii Țărilor Române au continuat, așa cum reiese și din documente, să aplice Legea țării și abia, mai târziu, dispozițiile cuprinse în pravile.

¹ P.P. Panaitescu, Contribuții la istoria culturii românești, Ed. Minerva, București, 1971, p. 372-374; Vl. Hanga, op. cit., p. 120; E. Cernea, E. Molcuș, Istoria statului și dreptului românesc, Ed. Universul Juridic, București, 2006, p. 127; L.P. Marcu, op. cit., p. 113-114.

² Este prima pravilă tipărită în limba română. Poartă denumirea și de *Pravila de la Ieud* după numele localității unde a fost descoperit, în anul 1921, singurul exemplar (incomplet) al acestei pravile.

³ P.P. Panaitescu, Contribuții la istoria culturii românești, op. cit., p. 370-390; G. Fotino, Pagini de istoria dreptului românesc, Ed. Academiei Române, București, 1972, p. 73-90; Gh. Cronț, Pravila de la Govora din 1640, în Studii, revistă de istorie, tom. XV, nr. 5/1961, p. 121.

În Transilvania, prin Statutele Țării Făgărașului întocmite în 1508 și Constituțiile Țării Făgărașului alcătuite în 1657 și 1690, populația românească a reușit să impună și să aplice tot norme ale dreptului cutumiar românesc.

Cu toate acestea, pravilele joacă un rol deosebit în Istoria dreptului românesc, deschizând drumul forme scrise de exprimare a dreptului.

3. Conținutul Pravilelor bisericești

Pravilele bisericești au un conținut eterogen, pe lângă dispozițiile juridice cuprinzând și extrase din lucrări religioase, date istorice despre sinoade și despre părinții bisericii, tabele de calculare a timpului, formulare pentru întocmirea unor acte etc.

În privința dispozițiilor juridice nu există o sistematizare a acestora pe ramuri ale dreptului și pe instituții. Astfel, normele dreptului laic alternează cu cele ale dreptului canonic. La fel alternează și reglementările de drept civil, dreptul familiei, drept penal sau procesual.

Majoritatea dispozițiilor sunt dominate de concepția religioasă. De asemenea, pravilele reflectă mentalitatea și relațiile sociale specifice perioadei.

Se menține stratificarea socială în funcție de care există limitări sau pot fi acordate privilegii. Limitări suportau cei săraci, „slugi și robi”. Limitări ale exercițiului drepturilor existau și în funcție de sex, vârstă și stare mintală. Privilegii aveau cei „bogați” și „puternici” de care țăranii aserviți și robii trebuiau să asculte, pentru care trebuiau să muncească și cărora le plăteau dijme. Iobagii nu se puteau călugări decât cu încuviințarea stăpânului¹.

În materia căsătoriei, logodna era considerată un contract, având efectele unei semicăsătorii. Impedimentele la căsătorie vizau rudele de sânge, prin alianță sau spirituale. De asemenea, nu se puteau căsători copiii de suflet cu cei naturali. Alte interdicții priveau căsătoria dezrobitei cu fosta stăpână. Divorțul era admis, prevăzându-se cauzele acceptate de biserică pentru desfacerea căsătoriei. Ca și în dreptul cutumiar, era reglementată rudenia de sânge pe linie directă și colaterală, prin alianță sau spirituală. Rudenia prin înfrățire, recunoscută de pravile, se realiza respectându-se anumite forme religioase.

În dreptul civil, principalele contracte reglementate erau: vânzarea-cumpărarea, emfiteoza, împrumutul, zălogul, depozitul, iar în privința succesiunilor, pravilele conțineau dispoziții referitoare la clasele de moștenitori, procedura de împărțire a bunurilor succesoriale, cazurile de dezmoștenire etc.

În materie penală se resimte aceeași influență religioasă. Astfel, infracțiunea era privită ca un păcat, iar pedeapsa, ca o ispășire. Infracțiunile incriminate erau falsificarea de monedă, falsificarea de mărfuri, omorul, insulta, calomnia, vrăjitoria etc. În cazul omorului se făcea deosebire între cel comis cu voie sau fără voie. Erau forme agravante ale furtului dacă se fura din biserici, din târg sau din „gropile de cereale”, sau dacă erau furați oameni și copii. Hoțul prins în flagrant plătea dublul valorii lucrului furat, iar dacă era prins mai târziu plătea triplul valorii lucrului furat².

¹ E. Cernea, *Istoria statului și dreptului roman*, București, 1976, p. 228-230.

² I. Platon, op. cit., p. 187.

Pedepsele erau fizice (bătaia, mutilarea, pedeapsa capitală) sau duhovnicești (mătăni, rugăciuni, posturi, mâncarea fără sare etc.).

În unele pravile apar și dispoziții referitoare la probele care puteau fi administrate în justiție, în special mărturia și jurământul.

Secțiunea a 2-a. Cartea românească de învățătură și Îndreptarea legii, primele codificări laice în dreptul scris românesc

1. Generalități

Cartea românească de învățătură și Îndreptarea legii sunt considerate monumente ale dreptului scris, fiind primele codificări cu caracter preponderent laic. Ele folosesc aproximativ aceleași izvoare și au un conținut asemănător. De fapt, Îndreptarea legii, care apare în Țara Românească în anul 1652 din porunca domnului Matei Basarab, este versiunea munteneză a Cărții Românești de Învățătură, apărută în Moldova în anul 1646 la inițiativa domnului Vasile Lupu.

Diferența dintre cele două ar fi aceea că Pravila din Moldova poate fi considerată un cod cu conținut laic spre deosebire de Îndreptarea legii care împletește dispozițiile laice cu cele religioase.

Ceea ce a particularizat cele două pravile față de cele bisericești este încercarea de a selecta acele reglementări care se adaptau la societatea românească și de a oferi o structură și o sistematizare a materiei pe domenii și pe instituții juridice.

Cartea Românească de Învățătură, tipărită la Iași, la mănăstirea Trei Ierarhi¹ de către logofătul Eustratie, s-a inspirat din Legea agrară bizantină precum și din Tratatul de drept penal al lui Prosper Farinacius denumit „*Praxis et theoricæ criminalis*”.

Îndreptarea legii a fost tipărită la Târgoviște de către călugărul Daniil Panoneanul, ajuns mai târziu mitropolit al Ardealului². Față de Cartea Românească de învățătură, Îndreptarea legii mai cuprinde și traduceri și prelucrări ale unor acte din nomocanoanele bizantine precum și anumite probleme de filosofie, medicină, gramatică, etc.

Dispozițiile cuprinse în cele două lucrări cunosc o anumită sistematizare și sunt structurate în pricini, glave și zăcale (capitole, secțiuni, articole). De asemenea, ambele lucrări cuprind două părți.

Prima parte a Cărții românești de învățătură, numită „Pravile tocmite, alese și scoase pentru toți lucrătorii pământului, anume: pentru plugari, pentru lucrătorii viilor, pentru năimiți și păstori, arătând împreună tuturor giudețul și certarea ce li se va da fieștecăruia după deala sa, cari vor umbla cu nedireptate”. Această parte este

¹ Istoria dreptului românesc, Tratat, vol. I, Ed. Academiei RSR, București, 1980, p. 208-210; Cartea Românească de Învățătură, op. cit.

² E. Cernea, E. Molcuș, op. cit., p. 131; Îndreptarea legii 1652, Ed. critică, București, 1963.

structurată în 16 pricini și 252 de zăciale și cuprinde dispoziții de drept civil¹, penal² și de poliție rurală. Partea a doua a codului se numește „Pravile împărătești” și cuprinde dispoziții de drept penal³.

Îndreptarea legii este structurată tot pe două părți. Prima parte se numește „Îndreptarea legii cu Dumnezeu, care are toată judecata arhierească și împărătească de toate vinile preoțești și mirești” are 417 glave (capitole) și conține în mod preponderent dispoziții laice. Partea a doua este intitulată: „Pravilele sfinților apostoli, a ceale 7 soboare și toate ceale neameastnice. Lângă acestea și ale sfinților dascăli ai lumii: Vasile Velichi, Nichita Theologhia dumnezeștilor bogoslavi”. Această parte conține dispoziții de drept canonic așa cum rezultă din canoanele sfinților apostoli sau din cele adoptate de cele 7 soboare care au avut loc la Niceea; Țarigrad, Efes, Halcedon etc.⁴

2. Conținutul codurilor

Conținutul celor două pravile este variat, acoperind aproximativ tot domeniul dreptului. În primul rând sunt recunoscute ca izvoare ale dreptului legea și obiceiul.

Apoi se face distincție între *ius humanum* („Pravila lumească”), *ius divinum* („Pravila Dumnezeiască”) și *ius naturale* („Pravila firii omenești”) ⁵.

Problema drepturilor, respectiv, clasificarea, exercițiul, dobândirea și pierderea acestora este abordată prin prisma concepțiilor de clasă, ca rezultat al ierarhizării sociale. Astfel, persoanele fizice, denumite „obrazе”, erau împărțite în oameni liberi și robi, în prima categorie făcându-se distincție între boieri, țărani și săraci. În Cartea Românească de Învățătură, în partea întâi a acesteia, sunt reglementate raporturile dintre boieri și țărani aserviți, fiind stabilite drepturile boierilor și obligațiile țăranilor aserviți precum și consecințele ce decurgeau din legarea țăranilor de pământ ⁶. În

¹ Dispozițiile de drept civil se găsesc în trei capitole: „Pricina dintâi. Pentru plugari”; „Pricina a zecea. Pentru cei ce vor zidi sau răsădi pe locurile altuia” și „Pricina 11. Pravila pentru mori”.

² Dispozițiile de drept penal din această primă parte privesc infracțiunile de furt întâlnite în mod frecvent în mediul rural cum ar fi: furtul de unelte agricole, de spice sau de car, de animale domestice, de snopi, de fructe, de vin sau de ulei, etc. Sancțiunea pentru furt se stabilea în funcție de valoarea lucrului furat, de valoarea muncii pierdute, de numărul de furturi comise și putea consta în despăgubiri dar și pedepse fizice și privative de libertate (Cartea Românească de Învățătură, op. cit., pricina 13, zaciala 12).

³ În această parte sunt sancționate în mare parte infracțiunile împotriva vieții și integrității persoane (omoruri, răniri) sau a demnității acesteia (injurii), hiclenia (faptă săvârșită de călugări). Este reglementată legitima apărare, circumstanțele atenuante sau cauzele care exonerază de răspundere, complicitatea, coautoratul, tăinuirea, mărturia mincinoasă etc.

⁴ I. Platon, op. cit., p. 189-201.

⁵ Istoria dreptului românesc, Tratat, vol. I, op. cit. p. 208-209.

⁶ Sunt prevăzute obligațiile țăranilor aserviți față de stăpânii lor, precum și consecințele neîndeplinirii unor astfel de obligații (Cartea Românească de Învățătură, op. cit., pricina I, zaciala 23). De exemplu, dacă munca țăranului era necorespunzătoare, stăpânul putea să-i rețină întreaga recoltă de pe pământul dat în folosință. Privitor la legarea țăranilor de pământ, era reglementat dreptul boierilor de a-i urmări pe aceștia și de a-i aduce înapoi pe moșii;

privația robilor, stăpânii aveau un drept de corecție asupra lor. Dezrobirea se putea face la inițiativa stăpânului sau de către domn, ca răsplată pentru denunțarea stăpânului, în cazul în care acesta săvârșise anumite infracțiuni.

Exercițiul drepturilor cunoștea, în general, limitări datorate clasei sociale, religiei, vârstei, sexului, stării mintale a persoanelor etc. Vârsta majoratului era stabilită la 25 de ani, însă răspunderea pentru faptele comise subzista de la 18 ani¹.

În relațiile de familie sunt preluate reglementări din pravilele anterioare. Căsătoria era precedată de logodnă, care avea anumite efecte juridice. Spre deosebire de dreptul cutumiar, potrivit căruia soția era stăpâna bunurilor dotale atât pe durata căsătoriei cât și în urma unui posibil divorț, în pravile, probabil, sub influența romană, bărbatul administra zestrea soției. În egală măsură, acesta avea și un drept de corecție asupra soției. Căsătoria putea fi desfăcută de către biserică pentru cauze reglementate în pravile: adulter, beție, vrăjitorie, rudenie, bătaie peste măsură. Anumite efecte i-au fost recunoscute și concubinajului cum ar fi, de exemplu, pierderea în caz de infidelitate a averii concubinei infidele sau a darurilor primite de la concubin.

În materia proprietății, se făcea în primul rând, o clasificare a bunurilor în mobile și imobile precum și între bunurile laice și cele „sfințite”. Cele sfințite, stăpânite potrivit dreptului bisericesc, ca și cele imobile (case, moșii) erau o categorie aparte de bunuri, beneficiind de o protecție specială. Erau reglementate și modurile de dobândire a proprietății; uzucapiunea nefiind recunoscută, ceea ce avea drept consecință imprescriptibilitatea acțiunii în revendicare.

Privitor la obligații și contracte, apar noi reglementări ce completează materia. Sunt menționate ca izvoare ale obligațiilor contractul și delictul. La încheierea contractelor voința părților putea fi viciată prin: violență (silă) sau prin dol (amăgire). Actele puteau fi încheiate fie individual, de către părți, fie prin reprezentanți ai acestora, numiți „ispravnici” sau „pristavi”. Principalele contracte erau vânzarea-cumpărarea, închirierea, donația, împrumutul. Obligațiile părților erau garantate prin chezași și prin zălog.

O deosebită importanță este acordată și succesiunii legale sau testamentare, cu cele două forme ale sale: scrisă (zapis) și orală (limbă de moarte). Aveau vocație succesorală, descendenții, ascendenții și colateralii până la gradul al nouălea. Copiii naturali veneau, ca și în dreptul consuetudinar, la moștenirea mamei. În raport de numărul copiilor, era stabilită rezerva succesorală și cotitatea disponibilă. În egală măsură, erau stabilite și cazurile de dezmoștenire și anume: condamnarea pentru infracțiuni contra moralei precum și asasinarea celor care urmau a fi moșteniți. Pentru ca testamentul să fie valabil se cerea ca testatorul „să fie cu mintea întregă și sănătoasă”, iar în cazul testamentului oral se cerea prezența martorilor.

Sub influența tratatului lui Prospero Farinacci, în pravile sunt incluse dispoziții moderne². De exemplu, pentru prima oară este reglementată noțiunea de infracțiune flagrantă denumită „vină de față”. De asemenea, apar în pravile noțiuni evolute ca:

interdicția de a fi primiți țărani fugiți de pe moșii, precum și obligația de a-i preda stăpânilor (Cartea românească de învățătură. Ediție critică, op. cit., pricina I, zaciala 18; Îndreptarea legii 1652, op. cit., glava 296, zaciala 18).

¹ E. Cernea, E. Molcuș, op. cit., p. 169-170.

² Idem, p. 170-171.

tentativa, concursul de infracțiuni, complicitatea și recidiva. Tentativa era pedepsită mai blând. Erau prevăzute, în plus, faptele care înlătură răspunderea penală (nebunia, vârsta sub 7 ani, legitima apărare, ordinul superiorului, obiceiul locului etc.) precum și cele care micșorează pedeapsa (mânia, beția, somnambulismul, ignoranța, pasiunea, greșeala fără înșelăciune, aprecierea judecătorului etc.). În aprecierea pedepsei, importantă era și apartenența socială datorită căreia pedeapsa putea fi micșorată, agravată sau înlăturată. Infracțiunile denumite „vini” sau „greșeli” puteau fi împărțite în vini mari și vini mici. Erau reglementate în pravile: hiclenia, calpuzănia, omorul, paricidul, rănirea, furtul, mărturia mincinoasă, răpirea, incestul, adulterul, bigamia, erezia, sodomia, hotria (proxenetismul) etc.

Pedepsele prevăzute erau fizice: (moartea prin decapitare, spânzurătoare, ardere de viu, tragere în țeapă, mutilarea și bătaia); privative de libertate (ocna, temnița, surghiunul la mănăstire); degradante (purtarea prin târg); religioase (afurisenia, oprirea de la biserică); pecuniare (amenzi, gloabe).

Instanțele de judecată erau laice și bisericești. În dreptul penal acțiunea putea fi intentată fie de către victimă, fie de către altă persoană (de soț pentru soție, de părinte pentru copil, de stăpân pentru slugă etc.).

Mijloacele de probă reglementate erau înscrisurile, martorii, jurământul, expertizele, prezumțiile¹.

Noțiunea de apel nu era cunoscută, însă partea nemulțumită se putea adresa unui dregător superior.

Noi reglementări apar și în privința prescripției acțiunii, stabilindu-se un termen de 30 de ani pentru creanțe, 40 de ani pentru reclamarea zălogului, 10 ani pentru rănire și 5 ani pentru furt.

Secțiunea a 3-a. Hrisoavele legislative

Nici dispozițiile cuprinse în dreptul cutumiar, nici cele cuprinse în pravile nu reprezintă acte normative emise de domn în virtutea prerogativelor sale legislative.

Hrisoavele domnești, ca acte prin care domnul delibera asupra unor situații de fapt după consultarea prealabilă cu Sfatul domnesc, au avut, inițial, un caracter individual de aplicare a Legii țării la cazuri practice. Cu timpul, prin soluțiile propuse de către domn, hrisoavele modifică regulile de drept existente, fiind create adesea reguli noi. Valoare normativă propriu-zisă încep să aibă spre sfârșitul secolului al XVI-lea, modificând dispoziții ale dreptului existent și având totodată aplicabilitate generală, nu numai la o anumită situație dată².

În acest sens, sunt cunoscute: Legătura lui Mihai din anul 1595; Hrisovul lui Miron Barnoski, privitor la mănăstiri din anul 1626; Hrisovul lui Constantin Mavrocordat din 1741 referitor la ȣiganii robi; Hrisoavele date de Constantin

¹ Mărturiile erau apreciate în funcție de condiția socială a persoanelor (Cartea Românească de Învățătură, op. cit., glava 367, zaciala 6).

² E. Cernea, E. Molcuț, op. cit., p. 166.

Mavrocordat pentru desființarea șerbiei în Țara Românească (1746) și apoi, în Moldova, (1749), care cuprind noi dispoziții privitoare la raporturile dintre proprietari și rumâni.

De asemenea, în ceea ce privește familia, hrisovul relativ la căsătoria fetelor sărace din 1742 al lui Mihail Constantin Șuțu; cel privitor la adopțiune din 1800, al lui Alexandru Constantin Moruzi; la orfani și tutelă din 1817, al lui Scarlat Calimach. În materia contractelor, hrisovul din 1755, al lui Matei Ghica, în Moldova referitor la probe și cel din 1775, al lui Alexandru Ipsilanti referitor la preemțiune¹.

Dintre toate acestea, primul și care a generat diferite interpretări a fost Legătura sau Așezământul lui Mihai Viteazul, considerându-se, că, prin această măsură a fost pentru prima dată legiferată „rumânia”². În realitate, „măsura lui Mihai nu modifica întru nimic situația rumânilor care în momentul decretării se aflau pe moșiile stăpânilor lor”³. Este adevărat, însă, că prin acest hrisov se crea o nouă categorie de rumâni și anume, „rumânii de legătură”, aceștia fiind oameni liberi pe care Legătura lui Mihai îi prinsese în acel moment așezați pe o anumită moșie.

În privința motivelor care l-au determinat pe Mihai să ia această măsură, se arată că „întreținerea armatei îl costa multe parale. Mihai trebuia să cruțe boierii, căci altminteri ei s-ar fi răzvrătit. Dări grele asupra locuitorilor din Ardeal nu putea să pună, pentru că avea nevoie de simpatia lor. Rămâneau numai țărani liberi, proprietarii de pământ din Muntenia.

Documentele vremii arată, într-adevăr, numeroase cazuri în care Mihai își împlinea nevoile sale impunând moșnenilor dări grele, încât aceștia erau nevoiți să-și vândă moșiile către boieri sau deveneau moșii domnești cu locuitori pe ele, din cauza neplății dărilor. Din pricina aceasta, foarte mulți oameni, din proprietari deveniseră țărani supuși. Supușenia lor devine din ce în ce mai grea cu vremea, prin exploatarea muncii lor. Ca să scape de boierii proprietari necruțători, țăranii fugeau de pe o moșie pe alta aparținând unui proprietar mai bun, fie boierească, fie mânăstirească. Starea aceasta nu folosea statului, pentru că încasarea dărilor devenea grea; nu folosea țăranilor, pentru că partea lor contributivă la cotă se sporea și cu partea țăranilor fugari; nu folosea nici boierilor, pentru că pământurile lor rămâneau nelocuie. Din această nevoie, boierii îi aduceau cu sila la locurile lor pe fugari. Cu vremea, această stare devenise o stare de drept, un obicei al pământului”⁴.

Prin Așezământul lui Mihai Viteazul țărani fugiți înainte de adoptarea acestuia nu mai puteau fi urmăriți de foștii lor stăpâni, fiind obligați să rămână acolo unde se aflau „care pe unde va fi, să fie vecin pe veci”.

Măsuri similare au fost luate și de Ștefan Tomșa și Miron Barnovschi în Moldova.

¹ M.T. Oroveanu, op. cit., p. 120-121.

² N. Bălcescu, Despre starea socială a muncitorilor plugari în Principatele Danubiene în deosibite timpuri, în Magazinul istoric pentru Dacia, vol. II, Tiparul Colegiului Național, București, 1846.

³ C.C. Giurescu, Studii de istorie, Ed. Eminescu, București, 1993, p. 328-335.

⁴ A.D. Xenopol, Istoria românilor în Dacia traiană, ed. a II-a, vol. V, București, 1914 p. 318 și urm.